

Spis treści

Od autora	17
Wstęp	19
Cezury czasowe	19
Tematyka i cele badawcze	20
Układ pracy	21
Źródła archiwalne i publikowane	22
Literatura	28
Prolog. „Inny świat”	33
„Przepis” na komunistę	33
Stalin a mechanizm sowieckich czystek	36
Patologiczna osobowość	39
Czystki jako nieodzowna cecha systemu komunistycznego	41
Przygotowania do III wojny światowej a wróg wewnętrzny	42
W Polsce Ludowej	43
Strategia terroru powszechnego	47
Rozdział 1. „Dwójkarze”. Wokół Włodzimierza Lechowicza, Alfreda Jaroszewicza i innych	53
I. Siatka powiązań	53
„Kompromitujące” dokumenty (1947–1948)	53
Odwrócenie wektorów (1948 r.)	59
Kontakty z Leonem i Ludwikiem Fersztami (dru ga połowa lat trzydziestych)	60
Samuel Fogelson	63
Pierwsze aresztowania (październik 1948 r.)	64
II. Główny oskarżony. Włodzimierz Lechowicz („Zych”)	66
W „dwójce” (1933–1939)	66
Okupacyjna tułaczka (1939–1942)	69

W podwójnej konspiracji: AK i GL (1942–1944)	70
Współpraca z Sowiecami (1939–1942)	72
W Stronnictwie i Zjednoczeniu Demokratycznym (1942–1945)	74
Donosiciel i agent wpływu (sierpień 1944 – grudzień 1945 r.)	74
Znane meldunki (marzec–grudzień 1945 r.)	76
Próba dojścia do Rzepeckiego (1945 r.)	77
Lechowicz a aresztowanie Moczarskiego (1945 r.)	80
Spory o nadzór (1944–1945)	81
Zarys powojennej kariery (1945–1948)	84
Aresztowanie i warunki więzienne (1948–1956)	86
Tematyka przesłuchań Włodzimierza Lechowicza (jesień 1948 – styczeń 1949 r.)	90
Styczniowy przełom (1949 r.)	96
Oskarżyć Spychalskiego	102
Powołanie komisji KC PZPR i ocena dotychczasowych wyników śledztwa (1949 r.)	104
Pół roku karceru (czerwiec–listopad 1949 r.)	105
Przeniesienie Lechowicza (1950 r.)	106
Opór i głódówki (1952–1955)	106
Złagodzenie metod (1953–1955)	107
Akt oskarżenia i proces Lechowicza (lipiec 1955 r.)	109
Ponowne spotkanie z Moczarskim (maj 1956 r.)	112
Redaktor, poseł, ambasador... ..	113
III. Alfred Jaroszewicz („Adam”, „Gruby”) i powstanie grupy	
„dwójkarskiej”	114
W „dwójce”	114
W stowarzyszeniach i związkach zawodowych. Kontakt z Buczyńskim i Lechowiczem (lata dwudzieste i trzydzieste)	115
Współpraca z KPP (1929–1938)	117
Dyrektor w zakładach zbrojeniowych (1934–1939)	119
Agenturalne kontakty Jaroszewicza, Lechowicza i Buczyńskiego poza granicami Rzeczypospolitej (1931–1937 oraz 1939 r.)	120
Od „Koła Inteligencji Stołecznej” do Gwardii Ludowej (1939–1942)	123
Zamach na „dwójkarza” z ZWZ (1942 r.)	125
Szef komunistycznego wywiadu ekonomicznego w Komendzie Głównej AK (1942–1944)	126
O krok od wpadki (1943 r.)	128

Powstanie warszawskie, obozy przejściowe, po „wyzwoleniu” (1944–1948)	129
Aresztowanie i przebieg śledztwa (1948–1950/1951)	131
Tematyka zarzutów (1948–1955)	133
Tortury (1948–1949)	135
Mokotów (1950–1955)	136
Erotyczny „elaborat” (1949 r.)	137
Rezultaty śledztwa (1948–1955)	137
1. Rzekoma prowokacja wobec pracowników ambasady ZSRS (1924 lub 1925 r.)	138
2. Współpraca z gestapowcem Wernerem	139
3. Szpiegostwo na rzecz gen. Tadeusza Pełczyńskiego „Grzegorza” i Oddziału II SG KG AK	141
Przed procesem (styczeń–czerwiec 1955 r.)	143
Mowa prokuratora Władysława Dymanta jako przykład orwellowskiego oskarżenia	146
Wyrok (czerwiec 1955 r.)	148
Uwolnienie i umorzenie (1956–1958)	149
IV. Stanisław Nienaltowski („Sebastian”)	152
Pochodzenie. Praca na rzecz wywiadu sowieckiego	152
Wojna i Sowieci. Droga do Gwardii (1939–1942)	154
Współpraca z „Wiktorem” (1942 r.)	155
Na dwie strony (1942–1944)	156
Po wojnie (1945–1948)	158
Aresztowanie i śledztwo (1948–1950)	159
Skazany na śmierć w procesie „Startu” (grudzień 1951 r.)	163
Widzenia	166
Na procesie KWP (listopad 1952 r.)	168
Uwolniony?	168
V. Oskarżenia odpryskowe. Szkice do portretu wrogów wewnętrznych	171
Stanisława Sowińska „Barbara” – łączniczka	171
Szczęsny Dobrowolski <i>vel</i> Feliks Zamieński – dziennikarz	179
Teodor Naumienko – kartograf	186
Krystyna Arciuch – łączniczka (współtowarzyszki w celi: Anna Gecow i Stanisława Giercyk)	190
Halina Siedlik – łączniczka	194
Emilia Jaroszewicz – żona	202
Hedda Bartoszek – łączniczka	205

Eugenia Piwińska „Ewa” – znajoma, żona	206
Władysław Wijato – zegarmistrz	208
Podsumowanie	212
Rozdział 2. Bracia Fieldowie. Spisek międzynarodowy a wróg wewnętrzny w Polsce (1949–1954)	215
I. Ognia spisku Fieldów	215
Wokół Noela Fielda (szkic zagadnienia)	215
Początek sprawy „fieldowskiej” w Polsce (lato 1949 r.)	220
Polskie ślady w międzynarodowym „spisku” – retrospekcja (1940–1944)	220
Unitarian Service Committee	222
Polskie ślady w międzynarodowym „spisku” – ciąg dalszy retrospekcji	223
Romkowski i Światło w Budapeszcie (sierpień–wrzesień 1949 r.)	224
Światło na procesie Rajka (druga połowa września 1949 r.)	229
Wykładnia w polskich gazetach	231
Aresztowanie Hermanna Fielda i pierwsze dni prowizorycznego śledztwa (22 sierpnia – początek września 1949 r.)	231
Dwa i pół tygodnia na Koszykowej (sierpień–wrzesień 1949 r.)	234
W piwnicy	234
Charakterystyka Hermanna Fielda	236
Pomagając uciekinierom (1939 r.)	238
W powojennej Polsce (1947–1949)	239
Przesłuchania Syrkusów (wrzesień 1949 r.)	241
Wstępny bilans	242
II. Znajomi braci Fieldów	244
Antonina Lechtman	244
1. Młodość, emigracja i znajomość z Noelem Fieldem	244
2. Aresztowanie i śledztwo	248
3. Wspomnienie o matce	250
Janusz Sokołowski	251
1. Komunistyczny dyplomata	251
2. „Szpieg”	254
Jan Lis	256
1. Komunista bogaty i wykształcony	256
2. Aresztowanie i przemoc w śledztwie	258
3. Fazy śledztwa	260
4. Model fikcyjnej działalności „szpiega Jana Lisa”	262
5. Zamknięcie śledztwa	264

6. Wolność	266
Anna Lis	267
1. Całe życie dla komunizmu	267
2. W więzieniu	268
Leon Gecow	270
1. Życiorys trockisty	270
2. Aresztowanie	272
3. W poszukiwaniu <i>modus vivendi</i>	274
4. Fieldowie i przeszłość wileńska – retrospektywa przesłuchań	275
5. W gmatwaniu fałszywych zeznań	278
6. Wilno	279
7. Gecow o grze z bezpieczeńką	281
8. Myśli o samobójstwie	283
9. Przyjaciel z dawnych lat – Kliszko	283
10. Proces	285
11. Śmierć	286
Anna Gecow	287
III. Hermann Field. Studium uwięzienia	292
Próba adaptacji	292
W samotności (od września do grudnia 1949 r.)	293
Ze Stanisławem Mierzeńskim w celi (1949–1950)	312
Interwencje ambasady amerykańskiej	318
Kolejne lata w Miedzeszynie	320
Po śmierci Stalina	340
Odwilż	342
IV. Hermann Field. Droga ku wolności	347
Świat już wie	347
Rozmowy z Julią Brystygier	354
„Jutro będzie pan wolny”	359
Trudy wolności	361
„Kto jest ofiarą systemu?”	369
Czas ostatecznej decyzji	371
Rozmowy z Noelem	376
Spotkanie z Mierzeńskim	379
Mierzeński na wolności (1954–1957)	381
Pożegnanie z Polską (listopad 1954 r.)	382
W wolnym świecie: Szwajcaria (listopad 1954 r.)	383
W poszukiwaniu Fielda (1954–1955)	384
Poza normami krajów cywilizowanych (1954–1955)	386
Inwigilacja w Londynie (1955–1956)	387

W Stanach Zjednoczonych (1956–1957)	389
<i>Ad acta</i> (1957 r.)	390
Glosa do sprawy Fielda	390
Podsumowanie	392
Grupa „fieldowska” a „gomułkowszczyzna” i porażka oskarżenia	392
Rozdział 3. Wspólne ogniwo. Wokół Mariana Spychalskiego i „spychalszczyzny”	397
I. Retrospekcja (1942–1945)	397
Specjalna służba wywiadowcza PPR i Wywiad GL	397
Portret Bogusława Hrynkiwicza	401
Początek współpracy Hrynkiwicza ze Spychalskim (1943 r.)	407
Gestapo, Abwehra – Hrynkiwicz, Spychalski (1943–1944)	409
Hrynkiwicz współpracownikiem Delegatury Rządu (1943 r.)	411
Plan przechwycenia archiwum Delegatury Rządu	412
17 lutego 1944 r.	413
Denuncjowanie przeciwników politycznych	417
1. Akcja dezinformacyjna	417
2. Denuncjacja AK i wpadka drukarni GL	420
Swoboda działań Spychalskiego	422
Akcja denuncjacyjna – kwestie sporne	424
„Zdrajcy”. Epilog współpracy Spychalskiego i Hrynkiwicza (1944–1950)	428
II. Marian Spychalski w kręgu podejrzanych	431
Architekt i komunista	431
Żołnierz i zwierzchnik wywiadu	438
Gra pozorów (1948–1949)	442
Upadek polityczny (1948–1949)	446
„Oczyszczenie” partii i samokrytyka Spychalskiego (1949 r.)	447
Konsekwencje listopadowego zwrotu (1949 r.)	449
Przyczyny aresztowania Mariana Spychalskiego	449
Inwigilacja Spychalskiego (1949–1950)	451
III. Więzień	455
Aresztowanie Mariana Spychalskiego	455
Warunki więzienne i metody śledcze (1950–1956)	458
„Podpowiedzi”, blankiety, „świadkowie”... ..	462
Zachowanie Mariana Spychalskiego (1950–1955)	466

IV. W poszukiwaniu oskarżenia i oskarżycieli	471
Dwaj bracia Spychalsey	471
1. Józef Spychalski	471
2. Marian Spychalski o relacjach z bratem	474
3. Rzekoma współpraca Mariana Spychalskiego z AK i Gestapo	476
4. „Pertraktacje” z Komendą Główną AK	478
Zeznania gen. Jerzego Kirchmayera (1950 r.)	484
Próba przejścia sprawy Spychalskiego przez GZI WP (1950 r.)	485
Proces generałów a sprawa Spychalskiego (1951 r.)	489
Proces „Startu” a sprawa Spychalskiego (1951 r.)	494
Zeznania gen. Józefa Kuropieski a sprawa Spychalskiego (1950–1955)	496
Szef wywiadu gen. Wacław Komar oskarża Spychalskiego (grudzień 1952 r.)	504
<i>Casus</i> Wacława Komara	505
Wacław Komar, Marian Spychalski, FON a proces generalski	520
Rola marsz. Michała Żymierskiego (1951 r.)	521
Konfrontacja Spychalski–Żymierski (1953 r.)	522
Komar, Żymierski i Spychalski werbują ppłk. Jana Gerharda	524
Władysław Bieńkowski i kolejna próba inkryminacji Spychalskiego ..	526
1. Szkic do portretu	526
2. Bieńkowski a Spychalski	531
3. Podsumowanie	538
Nowotko, Finder, Fornalska	540
Denuncjacja „reakcjonistów” i kasacja drukarni przy ul. Grzybowskiej jako motywy śledztwa	544
Pokłosie procesu Ślánskiego. Koncepcje procesu Mariana Spychalskiego (1952 r.)	554
W oczekiwaniu na proces nad Wisłą. Plotki i intuicje (1952–1953)	558
Koncepcje procesu Mariana Spychalskiego (1953 r.)	561
V. W roli oskarżyciela	564
Marian Spychalski potępia Władysława Gomułkę (1950–1953)	564
„Pajęcza siatka”. Lechowicz i Jaroszewicz w zeznaniach Spychalskiego (1953 r.)	573
VI. Koniec „sprawy Spychalskiego”	578
Przerwa w przesłuchaniach (1953–1955)	578
Komunistyczna mentalność	580
Efekty pracy zespołu trzech (1955 r.)	582

Postawa I sekretarza KC PZPR i ostatni projekt aktu oskarżenia (1955–1956)	585
Ostatni rok więzienia – podstawy prawne (1955–1956)	586
Sytuacja w Biurze Politycznym KC PZPR (1956 r.)	588
Zwolnienie Spychalskiego (1956 r.)	589
Po latach (1970 r.)	591
Rozdział 4. Niedostryżony finał. Wokół Władysława Gomułki i innych	593
I. Geneza – Rok 1944	593
Przeszłość Władysława Gomułki	593
Spory między Moskwą a Warszawą (styczeń–lipiec 1944 r.)	596
Zdrada czy szansa? Rozmowy z Centralnym Komitetem Ludowym (1943–1944)	604
„Iwaniuk”	609
Zarzuty „partyjno-państwowe” (1944–1948)	610
Artykuł w „Trybunie Wolności”	610
II. Upadek polityczny sekretarza generalnego	615
Szklarska Poręba (październik 1947 r.)	615
Memoriał Baranowa (kwiecień 1948 r.)	619
Czerwcowy rozłam (1948 r.)	622
Gomułka a kolektywizacja (1947–1948)	627
Gomułka a konflikt Stalin–Tito	628
Plenum lipcowe (1948 r.)	631
W Kowarach (<i>vel</i> Krzyżatce)	634
Letnie posiedzenia kierownictwa (lipiec–sierpień 1948 r.)	639
Bierut jedzie do Moskwy (15–16 sierpnia 1948 r.)	647
Radkiewicz: „Ekstrasprawa mobilizacyjna?”	649
„Kurtyna w górę”, czyli plenum sierpniowo-wrześniowe (1948 r.)	651
Gomułka u Stalina (9 grudnia 1948 r.)	662
Bez jednoosobowej dyktatury	665
„Pogrobowiec grupy prawicowej i nacjonalistycznej”. Gomułka na kongresie zjednoczeniowym PPR i PPS (grudzień 1948 r.)	666
Wiceprezes Najwyższej Izby Kontroli	667
Ostatnie publiczne oskarżenie (listopad 1949 r.)	668
III. Sowietom o kierownictwie PZPR	672
„Zostało po staremu” (1949–1951)	672
Berman i <i>casus</i> Anny Duracz	678

1. Berman na celowniku (1949–1950)	678
2. Anna Duracz	680
3. Niedoszły oskarżony	686
IV. Władysław Gomułka. Inwigilowany i aresztowany	697
Szukając oskarżenia	697
Inwigilacja Gomułków (1949–1951)	702
Na marginesie zagadnienia Gomułków: Irma Korczyńska	720
Ślub cywilny	723
„Godzina zero”: aresztowanie Gomułki	724
Rewizje w domu	728
Czy Gomułce groziło uprowadzenie?	730
Na drodze do skompilowania zarzutów	733
Bieńkowski obwinia Gomułkę (1951 r.)	741
Jugosłowiański rezonans	742
Śledztwo (1951–1953/1954)	743
1. Statystyka oraz zarys tematyki i przebiegu przesłuchań	743
2. Pierwsza seria przesłuchań	750
3. Pytania o konflikt z „Witoldem”	752
4. CKL – KRN	757
5. Lechowicz, Jaroszewicz i inni	760
6. Polityka personalna w Ministerstwie Ziem Odzyskanych	764
7. Dookoła Mariana Spychalskiego	768
Znajomość i współpraca	768
Próba podjęcia rozmów z płk. Janem Rzepeckim	771
Archiwum Oddziału II Sztabu Głównego WP	773
W sprawie „błędnej polityki kadrowej” w armii	774
Nieufność wobec ZSRS	777
Portret więźnia	782
1. Zachowanie Gomułki: życie codzienne i warunki osadzenia	782
2. Psychika, ciało i kuchnia. Stan zdrowia i opieka nad Gomułką	789
3. Listy do władz (1951–1952)	800
V. Areszty odpryskowe	804
Wanda Podgórska	804
„Łysowa” (Zofia Gomułka)	821
1. Przesłuchania	821
2. Zachowanie	824
3. Gomułkowa na wolności	830
Grzegorz Korczyński	832
1. Początki sprawy	832
2. Areszt	835
3. Przesłuchania Korczyńskiego	837
4. Warunki osadzenia	846

5. Koniec sprawy Korczyńskiego	847
6. ... i inni	849
Zenon Kliszko	850
Ignacy Loga-Sowiński	864
VI. Powrót „Wiesława”	876
Odzyskana wolność	876
U steru partii i państwa	885
Niedoszły proces	895
Glosa do tematu: antysemityzm Gomulki	898
Na koniec	903
Rozdział 5. „Fabryka spisków”. Od grupy specjalnej do Departamentu X MBP	907
Grupa specjalna MBP	907
Miedzeszyn	909
Podział obowiązków w grupie specjalnej MBP	912
Pawilon X/XI i XII (A)	913
Zadania i przebieg śledztw	915
Powołanie Komisji Biura Politycznego do spraw Bezpieczeństwa Publicznego (1949 r.)	919
Weryfikacja prac grupy śledczej (komisja wewnętrzna, 1949 r.)	920
Biuro Specjalne MBP	921
W tle spisku partyjnego – Mietkowski i Skulbaszewski	925
Warunki więzienne	929
Opieka medyczna. Przypadki zgonów	933
Potęga szpiegomanii	938
1. Plotki i donosy (atmosfera szpiegomanii w środowisku komunistów)	938
2. Gadatliwa generałowa Spsychalska	955
3. Figurant-minister Radkiewicz	961
4. Władysław Wolski: stronnik Sowietów, przegrany puczysta, wyklęty działacz	962
5. „Wysypka okazała się syfilisem” (Władysław Bieńkowski)	968
6. Przypadek Agnieszki Koryciorz (Fejgin i Światło w opałach)	971
7. Strach wśród ochroniarzy	976
8. „Atleta”, „Dziobaty” i inni. Przykłady rozpracowań agenturalnych i ewidencyjnych dotyczących odchylenia prawicowo-nacjonalistycznego (1950–1953)	978
9. W poszukiwaniu „haków” na Władysława Dworakowskiego i... Bolesława Mołojca	987
10. Szwagier	988

Departament X MBP	989
„Fabryka” i jej ludzie (kadra, warunki i metody pracy)	992
Nikołaszkin	1009
Teren	1010
Rzecz o odpowiedzialności władz, czyli o faktycznym kierownictwie grupy specjalnej, Biura Specjalnego i Departamentu X MBP	1014
Departament X a Prokuratura Generalna	1023
Początek przełomu: ucieczka Światły	1027
Rozwiązanie Departamentu X MBP	1030
„Na bruku”	1033
Polski wyjątek	1034
Co zostało po wrogu wewnętrznym?	1038
Więzień komunista	1040
Końcowa impresja: w rekompensacie z Rakowieckiej do Orbisu	1043
Rozliczenia	1044
1. Proces Różańskiego (1954) oraz Duszy i innych (1955–1959)	1044
2. Jak rozliczyć Bermana?	1046
3. Aresztowanie Romkowskiego i Fejgina	1052
4. Komisja Romana Nowaka	1053
5. Proces Romkowskiego, Różańskiego i Fejgina (1957 r.)	1057
6. Tama dla dalszych rozliczeń	1058
7. Ułaskawienia	1060
Postscriptum	1062
Spowiedź „chirurga rewolucji”	1062
Zakończenie	1067
Summary	1075
Wykaz skrótów	1079
Bibliografia	1085
Indeks osób	1111